

Муминов Р.Р. - Солиқ академияси,
катта ўқитувчи

СОЛИҚ НАЗОРАТИНИНГ ҲИСОБ-АХБОРОТ ТАЪМИНОТИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Аннотация

Ушбу мақолада солиқ назоратининг муҳим ажралмас қисми бўлган солиқ текширувлари ва камерал назоратни ташкил этишида юридик шахсларнинг таркиби, солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот таъминотини ташкил этишининг манбаалари ҳамда солиқ назоратининг такомиллаштириш масалалари ёритилган.

Аннотация

Данная статья широко освещает вопросы налоговых проверок и камерального контроля, что является их важной и неотъемлемой частью, состава юридических лиц в организации налогового контроля, ресурсов в организации учетно-информационной базы налогового контроля, а также вопросы их усовершенствования.

Abstract

The present article deals with issues of audit and cameral control, that is important and integral part of tax control, the staff of juridical persons in arrangement of cameral control, sources in organization of account and informational base of tax control and issues of tax control improvement.

Калим сўзлар: *молиявий ҳисоботлар, солиқ ҳисоботлари, юридик шахслар, тижорат ва нотижорат ташкилотлар, соддалаштирилган тартибдаги солиқлар, умумбелгиланган солиқлар, солиқ назорати, солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот таъминоти.*

Молиявий ва солиқ ҳисоботларини алоқанинг телекоммуникация каналлари воситасида давлат солиқ хизмати органларига тақдим этишида Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, Ўзбекистон Республикасининг "Давлат солиқ хизмати тўғрисида"ги, "Электрон рақамли имзо тўғрисида"ги, "Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида"ги қонунлари ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 4 августдаги 157-сон "Солиқ тўловчиларга ахборот хизмати кўрсатиш ва давлат солиқ хизмати органларининг ахборот тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида"ги қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ кўмитасининг 2016 йил 10 июндаги “Молиявий ва солиқ ҳисоботларини алоқанинг телекоммуникация каналлари воситасида давлат солиқ хизмати органларига тақдим этиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги қарори (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирилигида 2016 йил 12 июлда 2808-сон билан рўйхатга олинган) ҳуқуқий асос ҳисобланади.

Шу билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси, "Давлат солиқ хизмати тўғрисида"ги, "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ги, "Электрон

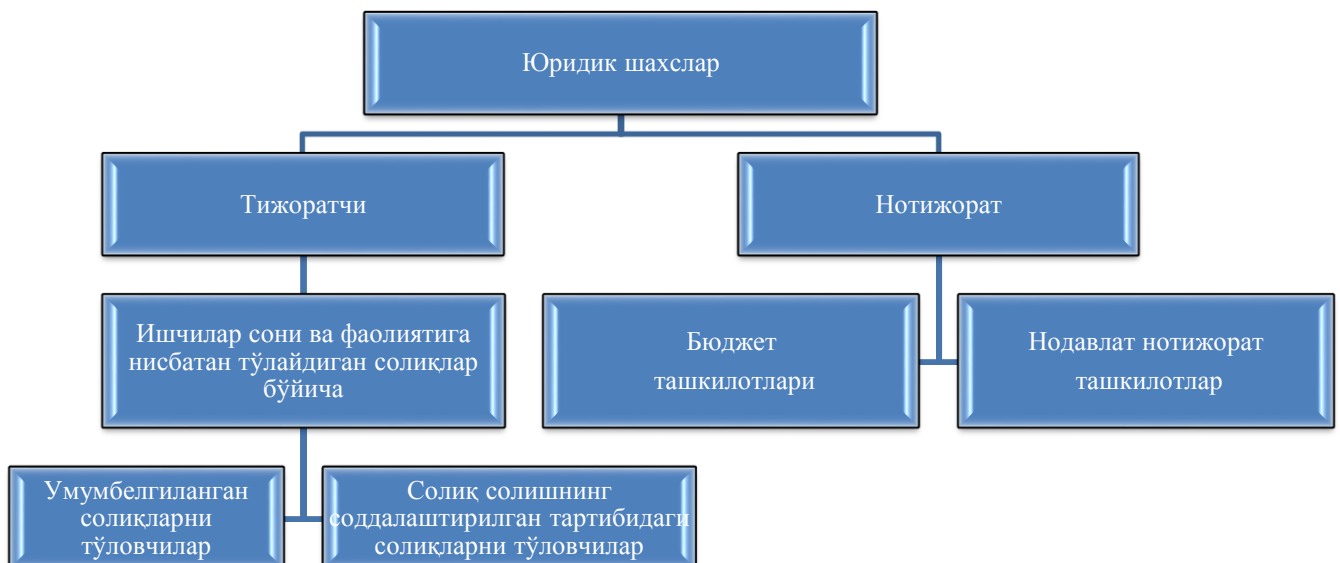
ҳужжат айланиши тўғрисида”ги ва “Электрон рақамли имзо тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 15 июндаги “Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтириш тўғрисида”ги ПҚ-100 сонли ва бошқа қарорлари эса солиқ тўловчилар томонидан молиявий ҳисобот, солиқлар, мажбурий тўловлар ва ажратмалар, даромадлар тўғрисидаги декларациялар бўйича ҳисоб-китоблар (шу жумладан қонунчиликка мувофиқ ҳисоб-китобларга илова қилинадиган ҳужжатлар) ҳамда солиқлар ва мажбурий тўловларни ҳисоблаш, тўлашга доир ёзма аризалар ва билдиришномаларни солиқ органларига тақдим этиш борасида ўзаро муносабатларни тартибга солади.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2000 йил 3 июлда 942-сон (942-1- сон билан 2002 йил 22 июлда ўзгартиришлар киритилган) билан рўйхатга олинган “Чораклик ва йиллик молиявий ҳисоботларни тақдим этиш муддатлари тўғрисидаги Низом”, 2003 йил 24 январда 1209-сон (1209-5-сон билан 2012 йил 11 октябрда ўзгартиришлар киритилган) билан рўйхатга олинган “Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тўлдириш бўйича қоидалар” ҳамда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ кўмитасининг “Солиқ ҳисоботининг шакллари тасдиқлаш тўғрисида”ди Қарори (Адлия вазирлигида 2013 йил 4 апрелда 2439-сон (2439-3-сон билан 2016 йил 21 апрелда ўзгартиришлар киритилган) билан рўйхатга олинган) билан молиявий ва солиқ ҳисоботлари шакллантирилади.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов ўз маърузаларида “Бугунги кунда солиқ ва статистика ҳисоботлари 100 фоиз электрон шаклда Интернет тармоғи орқали тақдим этилмоқда” [1] - деб таъкидлаб ўтди.

Солиқ тўловчилар ва ваколатли органлар солиқ муносабатларининг субъектлари [2] ҳисобланади.

Солиқ тўловчилар ўз навбатида юридик ва жисмоний шахсларга бўлинади. Юридик шахсларнинг таркибий тузилиши 1-расмда келтирилган.

1-расм. Юридик шахсларнинг таркибий тузилиши.

Юридик шахслар фойда олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олган ёки фойда олишни ана шундай мақсад қилиб олмаган ташкилот, яъни тижоратчи ва тижоратчи бўлмаган (нотижорат) ташкилот бўлиши мумкин (2-расм).

Тижоратчи	Нотижорат
☐	☐
☐ хўжалик ширкати ва жамияти;	☐ жамоат бирлашмаси;
☐ хўжалик ширкати ва жамияти;	☐ ижтимоий фонд;
☐ хўжалик ширкати ва жамияти;	☐ мулкдор томонидан молиявий таъминлаб туриладиган муассаса шаклида;
☐ қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда тузилиши мумкин.	☐ қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда ташкил этилиши мумкин.

Тижоратчи бўлмаган ташкилот ўзининг уставда белгиланган мақсадларига мос келадиган доираларда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин

2-расм. Тижоратчи ва нотижорат ташкилотлар.

Илк маротаба аналитик-ҳисоб тизими тушунчаси XX асрнинг 90 йиллар ўртасида пайдо бўлди ва бундан буён унинг барча элементлари ўзаро боғлиқ ҳолда ўрганилмоқда. Бу атама муаллифлари бўлиб Л.В.Попова ва И.П.Ульянов бўлдилар.

Аналитик-ҳисоб тизимини тор ва кенг маънода талқин қилиш мумкин. Тор маънода – бу бир корхона, ташкилот аналитик-ҳисоб тизими бўлиб, у нафақат тизим структурасига қарам бўлади, балки корхонанинг ўзига хос фаолиятига ҳам боғлиқ. Кенг маънода, аналитик-ҳисоб тизими, турли субъектлар учун универсал бўлган тамойил ва методлардан тузилган. Аналитик-ҳисоб тизим тушунчасини турли муаллифлар томонидан талқин қилинишини қуйидаги 1-жадвал асосида кўриб чиқишимиз мумкин.

1-жадвал

Аналитик-ҳисоб тизим тушунчасини турли муаллифлар томонидан талқин қилиниши [3]

Муаллиф	Аналитик-ҳисоб тизими
Попова Л.В	Бухгалтерия маълумотларига асосланган, оператив янгиликларга эга бўлган ва иқтисодий таҳлил учун статистик, техник ва бошқа турдаги маълумотлардан фойдаланувчи тизим. Шунда, кенг маънода, аналитик-ҳисоб тизими деб – маълумотларни йиғувчи, уларни қайта ишлаб, баҳоловчи ва улардан турли даражада, бошқарув қарорини қабул қилиш учун фойдаланадиган тизим назарда тутилади.

Домборовская Е.Н	Аналитик-ҳисоб тизими бу-бошқарув тизимини таркибий қисми бўлиб, ўз ичига ҳисобли ва ҳисобсиз маълумотларни йиғиш, қайта ишлаш ва фойдаланиш учун ва келажакда микро ва макро даражада стратегик ва тактик бошқарувни амалга оширади.
Усатова Л.В	Аналитик-ҳисоб тизими бу-ўзаро боғлиқ ва ўзаро фаолият юритувчи мажмуа бўлиб, узлуксиз, мақсадли келажакда режали фаолиятда керак бўлган маълумотларни йиғиш, қайта ишлаш ва баҳолаш учун ва самарали бошқарув қарорларни қабул қилиш учун керак.
Маслова И.А	Тўлиқ ёки қисман марказлашмаган, элементар тизимлари турли ҳилдаги маълумотларни йиғиб, ишлаб ва баҳолаб берувчи тизимдир. У турли бошқарув қарорларини микро ва макро даражада фойдаланадиган тизимдир.

Ҳозирга кунда солиқ тўловчиларнинг фаолиятига асоссиз аралашувларни олдини олиш, солиқ тушумларига салбий таъсир этмаган ҳолда солиқ текширувларини қисқартириш, тадбиркорлик субъектларида ўтказиладиган солиқ текширувлари бўйича қабул қилинган мораторийга қатъий риоя қилиш асосда камерал назорат тадбирлари сифатини ошириб, бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга қўшимча маблағлар жалб қилинишини таъминлаш солиқ соҳасидаги долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

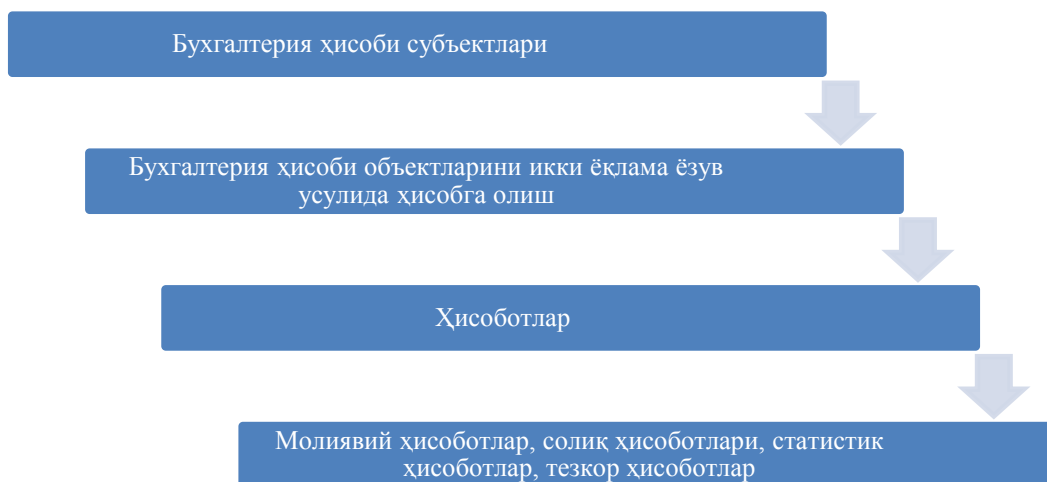
Солиқ назоратини ўтказиш учун ҳисоб-ахборот тизими мавжуд бўлиши зарур. Солиқ назорати доирасида бугунги кунда олиб борилаётган илмий тадқиқотлар, ислохотлар ўз натижасини бермоқда. Иқтисодий адабиётларда олимлар, иқтисодчилар томонидан солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот таъминоти турлича таърифлар берилган. Бизнинг фикримизча, солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот таъминоти тизимига қуйидагича таъриф бериш мумкин: “Солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот таъминоти тизими бу-солиқ тўловчиларнинг бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар бўйича мажбуриятларини тўғри ва тўлиқ бажарилишини таъминлашга доир молиявий ва солиқ ҳисоблари ҳужжатлари ҳамда ташқи манбалардан олинган ахборотлар, маълумотлар, ҳисоботлар мажмуидир”.

Бугунги кунда солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот тизими икки босқичдан иборат, яъни юридик шахс ва давлат солиқ хизмати органлари тизимларидан иборатдир (3-расм).

3-расм. Солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот тизимида шаклландиган маълумотлар.

Юридик шахсларда солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот таъминоти қуйидагилардан ташкил топади (4-расм)

4-расм. Юридик шахсларда солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот таъминот тизими.

Солиқ назоратини амалга оширишда Давлат солиқ хизмати органларида маълумотлар манбаи кенгайди, яъни бу вазиятни қуйидагича ифодалашимиз мумкин.

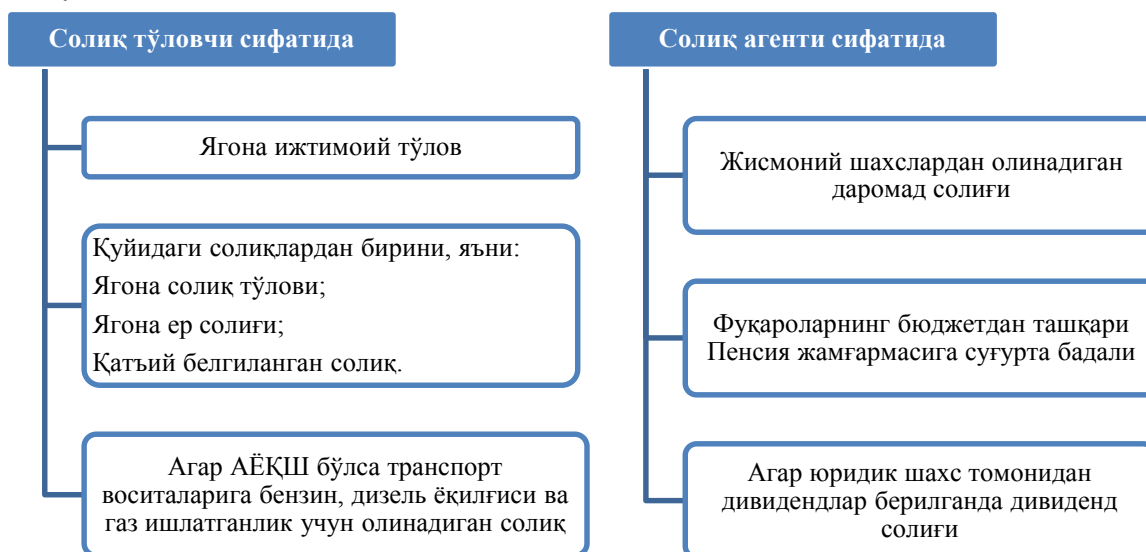
5-расм. Давлат солиқ хизмати органларида солиқ назоратининг ҳисоб-ахборот таъминоти тизими.

Солиқ тўловчилар Солиқ кодексида назарда тутилган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда тўлашлари солиқ мажбуриятларидан бири ҳисобланади. Солиқ мажбуриятларини бажаришда бир вақтда солиқ агентлари ва солиқ тўловчиларнинг вакиллари ҳам иштирок этишлари мумкин (6-расм).

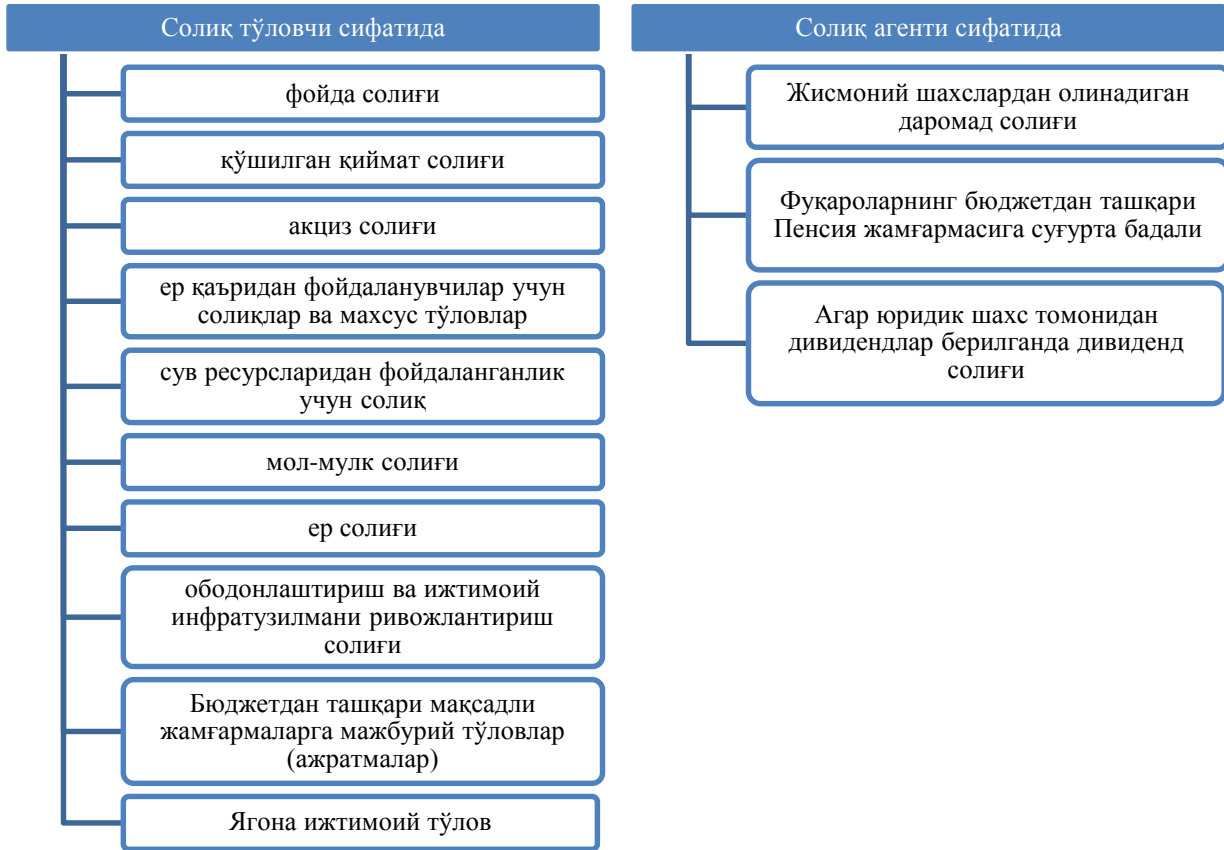
6-расм. Солиқ тўловчилар. Солиқ агентлари. Солиқ тўловчининг вакиллари [2].

Юқоридаги берилган маълумотларга асосан солиқ тўловчи юридик шахслар томонидан ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ҳисоботларни Давлат солиқ хизмати органларига солиқ тўловчи ва солиқ агенти сифатида тақдим этадилар. Буни солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибдаги солиқ тўловчилар мисолида қуйидаги 7-расмда кўриб чиқишимиз мумкин:

7-расм. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибидаги солиқ тўловчилар

8-расмда умумбелгиланган солиқларни тўловчи юридик шахслар акс эттирилган:

8-расм. Умумбелгиланган солиқларни тўловчи юридик шахслар.

Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибидаги солиқларни ҳисоблаб чиқариш жараёни умумбелгиланган солиқларга нисбатан осонроқ. Умумбелгиланган солиқларни ҳисоблаб чиқариш учун албатта етарли даражада тажриба ва малака зарурияти керак бўлади.

Хулоса ўрнида, давлат солиқ хизмати органлари томонидан солиқ назорати шаклларида бўлган солиқ текширувлари ва камерал текширув турларини ўтказишда ҳар бир солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича методология ишлаб чиқилиши, такомиллаштирилиши ҳамда давлат солиқ хизмати органларида фойдаланилаётган дастурий маҳсулотлар ҳамда автоматлаштирилган ахборот тизимлари билан мувофиқлаштирилиб борилиши лозим.

Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 13 апрелда қабул қилинган янги таҳридаги “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида” ги Қонунининг 12-моддасига мувофиқ “Мажбурий аудиторлик текширувидан ўтиши лозим бўлган бухгалтерия ҳисоби субъектининг раҳбари бухгалтерия ҳисоби хизмати раҳбарининг ҳар йили малака оширишдан ўтишини таъминлаши шарт”лиги

кўрсатиб ўтилганлигини ҳисобга олган ҳолда Давлат солиқ хизмати органларининг солиқ текширувлари ва камерал назорат тартибидаги солиқ назоратини амалга оширувчи ходимларини ҳам ҳар йили малака оширишдан ўтиши таъминланса бу борадаги ишларни самарадорлиги янада ошган бўларди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси, www.xs.uz, 2016 йил 18 январь

2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, Т-2016.

3. Вандина О.Г., Понятие учетно-аналитической системы и ее роль в управлении предприятием. Армавирская педагогическая академия. Россия. www.konspekt.biz.